

YOKSULLUK DAMGALAMA VE UTANMA: SOSYAL YARDIM AĞI ÇERÇEVESİNDE BİR ARAŞTIRMA

Davuthan GÜNAYDIN¹

Öz

Bu çalışmada yoksulluğun psiko-sosyal etkilerinden utanma ve damgalanma olgusu araştırılmaktadır. Utanma, mensubu oldukları toplumun yaşam standartlarını yerine getirememeleri nedeniyle bireyleri toplumdan uzaklaştıran ve sosyal dışlanma olgusunu arttıran bir kavramdır. Damgalama ise bireylerin kendilerini farklı kılan ve başkalarının gözünde değersizleştiren, onları düşük bir konuma yerleştiren bir özelliğe sahip olma olarak tanımlanabilir. Utanma duygusunda olduğu gibi sosyal dışlanma olgusunu güçlendirir ve kurumsal, sosyal ve bireysel faktörlere dayanır. Araştırma kapsamında Tekirdağ/ Süleymanpaşa İlçesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan ve Süleymanpaşa Belediyesi Dosteli Aşevi'nden yardım alan yoksullarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseniyle yürütülmüştür. Toplanan veriler kodlanarak kategoriler oluşturulmuş ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Bulgular, utanma duygusunun özellikle yoksul aile çocukları arasında daha fazla hissedildiği yönündedir. Bu durum çocukların akademik başarılarını ve akranları ile kaynaşmalarını etkileyen bir faktördür. Diğer yandan yoksul bireyler toplumun geri kalanı tarafından ötekileştirilmekte, sosyal etkinliklere ve davetlere çağrılmamakta, arkadaşları ve akrabaları ile iletişim kurmakta zorlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Utanma, Damgalanma, Sosyal Dışlanma*

¹ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, E-posta: dgunaydin@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4573-860X

GÜNAYDIN, D. (2020). Yoksulluk Damgalama Ve Utanma: Sosyal Yardım Ağı Çerçevesinde Bir Araştırma. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49) , 837-860. DOI: spcd.vi.569364

POVERTY SHAME AND STIGMA: A RESEARCH WITHIN THE SOCIAL ASSISTANCE NETWORK

Abstract

In this study, the perception of shame and stigma from the psycho-social effects of poverty is being investigated. Shame is a concept that removes individuals from the society and increases the phenomenon of social exclusion because of they cannot fulfill the living standards of the society they belong to. Stigmatization can be defined as a situation in which people discredit their reputation in society because of a attribute, and place them in a low position and. It strengthens the phenomenon of social exclusion as in the sense of shame and based on institutional, social and individual factors. Within the scope of the research, face-to-face interviews were conducted with the poor who received help from Social Assistance and Solidarity Foundation and Süleymanpaşa Municipality Dosteli Aşevi. The research was carried out with the phenomenology pattern of qualitative research methods. The data collected were coded and descriptive analysis was made. The findings suggest that feeling of shame is more felt among the poor family children. This is a factor that affects children's academic success and their peer engagement. On the other hand, poor individuals are marginalized by the rest of the society, they are not invited to social events and invitations, and they have difficulty in communicating with friends and relatives.

Keywords: *Poverty, Shame, Stigma, Social Exclusion*

GİRİŞ

Bireylerin fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada yetersizlik durumunu açıklayan bir kavram olarak yoksulluk, genellikle maddi unsurlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak yoksulluk yalnızca maddi boyutları ile değil aynı zamanda psiko-sosyal boyutları ile de bireyleri etkileyen bir durum olarak kabul edilmektedir (Jo, 2015; Walker, vd., 2013). Bireylerin ait oldukları toplum ile bütünleşmesini engelleyen, sosyal ilişkileri aşındıran, toplumsal karar verme süreçlerine katılımı azaltan bir durumdur. Bireyler, yoksulluğun neden olduğu utanma ve damgalanma duygusu ile kendilerini toplumdan uzaklaştırmakta, toplumsal bütünlüğü sağlamada sorunlar yaşamaktadırlar. Bu kapsamda yoksulluk, yalnızca maddi olarak dezavantaj ya da ekonomik güvencesizlik olarak değil aynı zamanda, *aşağılayıcı*, “öz saygı eksikliği ile karakterize edilen utanç verici ve aşındırıcı bir sosyal ilişki olarak” anlaşılmalıdır (Lister, 2004: 8).

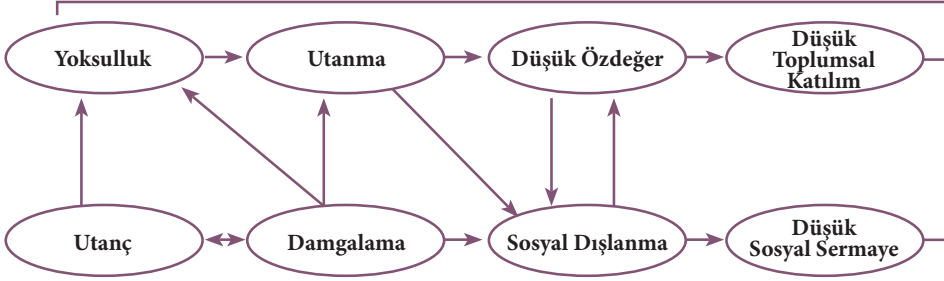
Özellikle utanma ve damgalanma, yoksulluğun psiko-sosyal boyutları içerisinde en çok karşılaşılan iki durumdur. Gerçekte utanç ve damgalanma birbirleriyle bağlantılıdır. Eğer birey damgalanmışsa “diğerlerinin” değerlendirmelerini dikkate alıyorsa, derin bir utanç hissi ile kendini değersiz, güçsüz ve küçük hissedecektir (Reyles, 2007: 8). Bu nedenle de utanç ve damgalanma yoksulluğun toplumda algılanma, değerlendirilme ve yargılama biçimlerine atıf yapmaktadır. Yoksulluğun bireysel yetersizliğin bir sonucu olarak görüldüğü toplumlarda utanma ve damgalanma duygusu daha fazla hissedilirken, ekonomik başarısızlıklar ve inançlar doğrultusunda değerlendirildiği toplumlarda daha az yaşanmaktadır. Diğer yandan yoksul olmayanların ve medyanın söylemleri ile yoksullukla mücadelede kullanılan sosyal politika uygulamaları da utanma ve damgalanma duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Walker, vd., 2013: 16). Yardım dağıtım sisteminin daha fazla görünür kılınması, yoksulların diğerleri olarak damgalanmasına neden olurken, yardım talebinde bulunma ve teste tabi olma şeklinde kurgulanan sosyal yardım sistemleri, bireylerin utanma duygusunu arttırmaktadır. Bu durum aynı zamanda yoksul bireylerin hak etmelerine rağmen yardım talep etmemelerine de neden olabilmektedir (Hill vd., 2007: 19). Bu kapsamda refah kaynağı olarak piyasanın gösterildiği, özellikle

çalışmanın yoksulluktan kurtulmak için tek yöntem olarak görüldüğü refah sistemleri, yoksulların damgalanma ve utanç duygularının artmasına neden olabilmektedir. (Kent, 2016: 8)

Utanma ve damgalanma duygusu yalnızca bireysel sonuçları ile değil toplumsal etkileri ile de önemli bir sorundur. Sosyal dışlanma olgusunu arttırması, sosyal sermayenin sınırlanmasına yol açması ve yoksulluğun kalıcı hale gelmesine yardımcı olması ile toplumsal (Walker, 2014a), sosyal ve kültürel açıdan farklılık göstermekle birlikte, geri çekilme, ötekileştirme, çaresizlik, depresyon, intihar düşüncesini arttırma ve kişisel etkinliklerin azaltılmasına yol açması ile de bireysel bir sorundur (Reutter vd.,2009: 307; Chase ve Walker, 2012; Walker, vd., 2013: 16). Yoksul bireyler utanç duygusundan kaçınmak için yoksulluklarını gizlemeye çalışırken aynı zamanda toplumsal etkinliklere katılmaktan kaçınmakta, sosyal ilişkilerini kısıtlamaktadırlar (Sutton vd., 2014: 149). Sen'e göre de mutlak yoksulluk, açlığı da içermekle birlikte "toplumda görünmekten utanmamayı" ve toplum yaşamına katılamamayı da içermektedir (Sen'den aktaran Reyles, 2007: 1). Bu kapsamda Sen'in yapabilirlik yaklaşımında yoksulluk sınırı, yalnızca bireyin beslenme gereksinimlerini karşılayamayacağı seviyeyi değil, aynı zamanda toplumsal faaliyetlere yeterli katılmayı ve halktan utanmamayı da ifade etmektedir (Sen, 1983: 167).

Özetle, yoksulluk içindeki bireyler toplum tarafından kabul edilen davranış kalıplarını yerine getirememeleri nedeniyle utanmaktadırlar. Toplumsal ön yargılara bağlı olarak da çoğu zaman kınanmakta, yetersiz, başarısız ve tembel olarak görülmekte ve bu suretle de damgalanmaktadırlar. Bu durum yoksul bireylerin toplumdan dışlanmalarına, düşük öz değere, düşük sosyal sermayeye ve düşük toplumsal katılıma neden olabilmektedir (Tablo 1). Utanma ve damgalanma duygusunun esas kaynağı toplum ve o toplum tarafından şekillendirilen politik uygulamalardır. Bu çalışmada yoksulluğun neden olduğu damgalanma ve utanma duygularının, yoksulluk deneyimini yaşayan bireyler tarafından nasıl değerlendirildiği araştırılmaktadır. Bu maksatla Tekirdağ/Süleymanpaşa İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Süleymanpaşa Belediyesi Dosteli Aşevi'nden yardım alan yoksul bireyler ile yoksulların yoğunlukta yaşadığı mahallelerde muhtarlarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma, bireylerin deneyimlerini esas alması nedeniyle fenomenolojik yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilmiştir.

Tablo: 1 Yoksulluk ve Utanç Bağlantısı

Kaynak: Walker, R., Chase, E. (2015). Shame, Stigma and Policy Effectiveness. 4th Conference of the Regulating for Decent Work Network. Geneva.

SOSYAL DIŞLANMA UNSURU OLARAK UTANMA VE DAMGALAMA

Utanma

Yoksulluğun en incitici etkilerinden biri olan utanma duygusu, yeterli kaynaklara sahip olmayan ya da ait oldukları toplumun yaşam standartlarına ulaşamayan bireyleri toplumdaki diğer üyelerden uzaklaştıran, sosyal dışlanma olgusunu güçlendiren bir kavramdır (Lister, 2004: 8). Bu yönüyle kaynaklara ulaşmada başarılı olan bireylerin yaşadığı gurur duygusunun zıttıdır (Stets ve Turner: 8) ve yalnızca bireysel düşüncelerin bir ürünü değildir. Bireylerin utanç nasıl yaşadıklarının belirleyicisi büyük ölçüde toplumsal kimlik ve sosyal ilişkilerin doğasıdır. Utanç etkisi, bireyin toplumdaki kimliğini ortaya çıkarırken aynı zamanda toplumdaki sosyal ilişkilerin durumu hakkında da bilgi verir (Pattison, 2000: 53). Utanç kaynağının seviyesini ise sosyo-kültürel normlar, baskın söylemler (Jo, 2015: 519) ve bireylerin başkaları ile kıyaslanması belirler (Pattison, 2000: 52). Walker (2014)' a göre Toplumsal hayatın bir gereği olarak bireyler özlemlerini yerine getirmek, iyi ebeveyn olmak, arkadaşlıklar kurmak ve topluma katılmak arzusu içerisinde. Bu beklentilerin ekonomik yetersizlikler nedeniyle karşılanamadığı durumlarda başarısızlık, utanç duygusuna neden olmaktadır.

Utanma duygusu her ne kadar yoksulluğun kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilse de gerçekte sosyal olarak oluşturulmuştur. Yoksulları nitelemek

için kullanılan “fakir” kelimesi bu kapsamda yoksulların yaşadıkları zorlukları ifade etmekten çok, bir kimlik olarak kullanılmaktadır. Bu durum yoksulluğun utanç duygusuna neden olmasının altında yatan sebebin, gerçekte yoksulluğu utanç verici hale getiren bir dizi toplumsal sürecin bileşimi olarak görülmesini gerektirmektedir (Jo, 2013: 520). Maddi yoksulluk göreceli olsa da yoksulluğun neden olduğu utanç duygusu mutlak ve evrenseldir (Walton, 2011: 2). Araştırmalar, toplumların gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı boyutlarda değerlendirilebilen maddi yoksulluğa karşın, utanç duygusunun bütün yoksul toplumlarda ortak duygu olduğunu ortaya koymaktadır (Sen, 1983; Walker ve Chase, 2015; Barreiros, 2017). Sosyo-kültürel açıdan farklı olmakla birlikte bütün yoksul toplumlarda bireyler; toplumdaki uzaklaşma, kendi kendinden nefret etme, ötekileşme, çaresizlik, depresyon, bireysel etkinliklerde azalma ve intihar düşüncesinde artma, yoksulluklarını gizlemeye çalışma gibi benzer duyguları yaşamaktadırlar (Walker vd.,2013; Narayan vd., 2000: 39).

Yoksulluk bağlamında yaşanan utanma duygusu, sosyal dışlanma ile de yakından bağlantılıdır (Oravecz Vd., 2004:4; Chase ve Walker, 2012:752). Toplumsal bağın temel belirleyicilerinden olan utanç ve gurur duygusu aynı zamanda sosyal dışlanma ve içermenin derecesini de belirler. Bu yönüyle gurur, toplumsal dayanışmayı işaret ederken utanç, dışlanmaya neden olabilmekte, utanç duygusunun gizlenmesi veya reddedilmesi ise yabancılaşma ve sosyal dışlanma döngüsünü arttırabilmektedir (Pattison, 2000: 53). Diğer yandan; toplumun geleneksel faaliyetlerine katılamamak, sadaka ya da özel muameleyi kabul etmek zorunda kalmak, sosyal yardım hizmetleri sunanlarla karşılaşmaktan çekinmek ve toplumun yoksullar hakkındaki olumsuz düşünceleri de utancın bir sosyal dışlanma olgusu olmasına neden olabilmektedir (Reyles, 2007: 2). Toplumsal normlara uygun bir hayat sürmek saygı ve gurur duygusu ile ödüllendirilirken, bu normlara uygun yaşayamayan yoksullar utanç duygusu ile cezalandırılmış olmaktadır. (Jo, 2015: 518). Sen’e göre de utanç ve sosyal dışlanma birbiri ile yakın ilişki içerisindedir ve toplumsal faaliyetlere katılamamanın en önemli nedenlerindedir. Sen bu durumu Adam Smith’e atıfla “*utanmadan devam edebilme kabiliyeti*” olarak ifade etmektedir (Sen, 2000: 4). Dolayısıyla utanç, toplumsal katılımı engelleyen ve marjinalleşmeye yol açan bir dizi sistemik sosyal engelden biri olarak kabul edilmektedir (Jo, 2015: 518).

Utanma duygusunu en belirgin yaşayan grup çocuklardır. Çocukların içinde buldukları toplumun yaşam tarzına ayak uyduramamaları, onların toplumsal bütünleşmelerini engelleyen en önemli unsudur. Ancak yoksul aile çocukları bu bütünleşmeyi sağlayacak ekonomik yeterlilik düzeyinden uzaktır. Bu durum aynı zamanda ebeveynlerin de kendilerini suçlu ve başarısız hissetmelerine neden olmaktadır (Lister, 2004: 9). Araştırmalar yoksul aile çocuklarının okulu terk etme, okuldan atılma ve öğretmeleri ile ilişkilerde sorunlar yaşadığı, akranları gibi kıyafetler giyemeyen çocukların sosyal etkinliklere katılmakta isteksiz davrandığı ve yoksulluklarını gizleme çabası içine girdiğini göstermektedir (Günaydın, 2018; Narayan vd.,2000).

Damgalanma

Damgalanma; insanların kendilerini farklı kılan, başkalarının gözünde değersizleştiren bir özelliğe sahip olmaya atıf yapmaktadır. Belirgin fiziksel bozukluklar ya da toplumda değersizleştirilmiş bir grup üyeliği damgalanma olgusunun ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu durum bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlığını etkilerken, onların konut, eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim ile ceza ve adalet sistemlerinde ayrımcılığa uğramalarına yol açan sorunlar yaşanmasına da neden olabilmektedir (Major ve O'Brien, 2005: 396; Reutter vd., 2009: 309). Yoksulluk, damgalanma duygusunun yaşanmasına neden olan önemli etkenlerden biridir. Özellikle yoksulluğun bireysel başarısızlığa dayandırıldığı toplumlarda daha belirgin hale gelmektedir. Araştırmalar yoksulluk içinde yaşayan bireylerin genellikle damgalanma duygusunu yaşadığı ve bu nedenle de kendilerini topluma yük olarak gördüklerini göstermektedir (Reutter vd.,2009: 302). Yoksul bireylerin sosyal yardım talep etmemelerine neden olması ile de bir anlamda sembolik şiddet olarak da değerlendirilmektedir (Baumberg, 2016). Damgalanma duygusunun ortaya çıkaran unsurlar; kurumsal, sosyal ve bireysel faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Kurumsal damgalama sosyal yardım sisteminden kaynaklanan damgalamayı ifade eder. Sosyal yardımların uygulanmasında idari kuralların ve uygulama prosedürlerinin karmaşıklığı damgalama duygusunu arttırmaktadır. Bu kapsamda nüfusun belirli bir grubunu hedefleyen sosyal yardım sistemleri, evrensel programlara göre daha fazla damgalama potansiyeli taşımaktadır

(Hernanz vd., 2004; Baumberg vd., 2012: 63). Her ne kadar sosyal yardım sistemleri yoksullara yardım etmeyi amaçlasa da sistemin uygulanış biçimi dışsal bir etki olarak yardım yapılanların toplumun geri kalanlarından farklı olduğu algısının ortaya çıkmasına sebep olmakta, yardım alanların “diğerleri” olarak damgalanmasına neden olabilmektedir. Kurumsal damgalamanın ortaya çıkma nedenleri; sosyal yardım sisteminin yardım alanların mahremiyetlerini gözetmeyen yapısı, gelir testi benzeri uygulamalar, yardımlardan yararlanmak için uzun bekleme süreleri, bürokratik kurumlarda çalışanların uygun olmayan davranışlarıdır (Rothstein, 1998: 14; Slater ve Farrington, 2009: 15; Baumberg vd., 2012: 19). Ayrıca yardım alan yoksulları toplumun diğer kesimleri tarafından bilinir kılması, özellikle yoksul olmanın bir sosyal sapma biçimi olarak değerlendirildiği ve bireysel çabalarla yoksulluktan kurtulmanın övüldüğü toplumlarda, kamu yardımı alan insanların tembel, hırsız, ahlaki açıdan zayıf ve hatta kötü ebeveynler olarak damgalanmasına neden olabilmektedir (Stubera ve Schlesinger, 2006: 934; Gugushvili ve Hirsch 2014: 2). Kurumsal damgalama aynı zamanda sosyal yardım talep edilmemesinin de en önemli nedenidir. Araştırmalar, sosyal yardım görevlilerinin aşağılayıcı, küçük düşürücü ve damgalayıcı davranışları nedeniyle sosyal yardım talep edecek durumda olan pek çok kişinin talepte bulunmadığını göstermektedir (Hernanz vd., 2004: 21).

Sosyal damgalama toplumun yoksullar hakkında sahip olduğu önyargıları, kalıpyargıları ve ayrımcılığa neden olan düşünce ve inançları olarak tanımlanmaktadır (Simmons vd., 2015: 7). Damgalanmış grupların topluma tam olarak katılımını engelleyen ve yapısal eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olan bir kavramdır (Frost, 2011: 20). Bireylerin beraber yaşadıkları toplumun düşünce ve önyargılarını içselleştirmeleri durumunda ise kişisel damgalamaya da neden olabilmektedir (Simmons vd., 2015: 7). Sosyal yardım almanın utanç verici olup olmadığını hissetme konusundaki algılarımız sosyal damgalamanın derecesinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Baumberg vd., 2012: 17). Bu nedenle yoksulluk bağlamında sosyal damgalama olgusunu ortaya çıkması, genel olarak sosyal yardım alıcısı durumunda olmayan bireylerin tutum ve davranışları ile ilgilidir. Yoksulluğun bireysel faktörlerden ziyade ekonomik ve yapısal faktörlere bağlı olduğu düşünülen, güçlü sosyal haklara sahip olan toplumlarda daha az hissedilirken,

yoksulluğun bireysel başarısızlığın bir sonucu olarak kabul edilen toplumlarda ise sosyal damgalama daha yaygın görülmektedir (Walker, 2014; Li ve Walker, 2018: 669). Diğer yandan yoksul bireylerin ebeveynlik, vatandaşlık ve diğer sosyal rollerini yeterince yerine getirememeleri ikili bir toplum yapısı meydana getirerek sosyal damgalamayı güçlendiren toplumsal algılara olumsuz katkı yapmaktadır (Li ve Walker, 2018: 670). Yoksul insanların yaşadıkları bölgeler de sosyal damgalamanın bir unsuru olabilmektedir. Bu bölgelerde yaşayanlar yalnızca hizmetlerden ve sosyal etkinliklerden faydalanmada izole edilmez, aynı zamanda adresleri gereği küçümsenmekte ve bu bölgeler toplumun geri kalanı tarafından suçun ve şiddetin yaygın olduğu yerler olarak damgalanmaktadır (Narayan vd., 2000: 141). Araştırmalar, sosyal damgalamanın psikolojik ve fiziksel refahın yanı sıra benlik saygısını da olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermiştir (Branscome vd., 1999; World Bank Group, 2001; Reutter vd., 2009)

Kişisel damgalama sosyal yardım talep eden bireylerin, sosyal yardım talep etmenin utanç verici olduğunu bireysel olarak düşünmesini ifade eder. Aynı zamanda bireylerin kurumsal ve sosyal damgalama biçimlerini içselleştirmelerinin bir sonucu olarak da yaşanmaktadır (Reeder ve Pryor, 2007: 176). Kişisel damgalama bireylerin kendilerine olan saygılarını aşındırarak suçlu, utanmış ve aşağılanmış hissetmelerine neden olabilmektedir. (Baumberg vd., 2012: 16). Kurumsal damgalamada olduğu gibi kişisel damgalama da sosyal yardım talep edilmesinde bireylerin çekingen davranmalarına, hatta hak sahibi olmalarına rağmen talep etmemelerine neden olabilmektedir (Li ve Walker, 2018: 669). Kanada'da yoksullar arasında yapılan bir araştırmada araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu toplumun diğer bireyelerinin kendileri hakkında, tembel, kolay bir yaşam tercih eden, sorumsuz ve topluma yük olarak gördüklerini düşünmektedirler. Bu durum karşısında bireyler toplumdan uzaklaşma çabası içerisine girmekte, kendini izole etmekte, başkalarından gelen tepkileri göz ardı etmekte, kendilerinden daha düşük gelirli insanlara yardım etme çabasına girmekte, finansal durumlarını gizlemeye çalışmakta ve bilişsel bir uzaklaşma sürecine girmektedirler (Narayan vd., 2000: 136). Kişisel damgalamanın bir sonucu olarak yoksul bireyler toplumsal etkinliklere, kutlamalara ve eğlencelere katılmaktan ve diğer sosyal etkileşimlerden uzak durmaktadır. Özellikle karşılıklı hediyeleşmenin ve ikramın uygulandığı

toplumsal etkinliklere katılmamakta, komşuluk ve akrabalık ilişkilerini sürdürmemektedirler (Narayan vd., 2000: 137). Araştırmalar utanma duygusunda olduğu gibi kişisel damgalamayı da en yoğun hissedenden grubun çocukları olduğunu göstermektedir. Yapılan bir çalışmada yoksul çocuklar; başkaları tarafından aşağılandıklarını, çok az arkadaşları olduğunu, zengin aile çocuklarının okullarda kıyafetlerine güldüklerini, ailelerin yoksul çocuklar ile arkadaşlık kurmalarına sıcak bakmadıklarını ifade etmiştir (Narayan, Vd., 2000: 137). Diğer yandan yoksulluk ve sosyo-kültürel nedenlerle damgalanmış ailelerin çocuklarının akademik başarılarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. ABD yapılan bir çalışmada siyahi, Latin ve Kızılderili kökenli öğrencilerin yüksekokullardan ayrılma oranının beyaz öğrencilere göre daha yüksek, bir lisans derecesi elde etme oranlarının ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Major ve O'Brien, 2005: 408).

Araştırmanın Amacı

Yoksulluk yalnızca maddi boyutları ile değil aynı zamanda psiko-sosyal boyutları ile de bireyleri etkileyen bir durumdur. Yoksul bireyler yoksulluğu tecrübe ederken, temel ihtiyaç maddelerine erişmedeki yetersizlikleri kadar ait oldukları toplumla bütünleşme sorunları da yaşamaktadır. Sosyal dışlanma olgusunu da tetikleyen bu durumun bireyler üzerindeki etkilerini anlayabilmek, sosyal içerme politikalarının sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmamızın amacı; yoksulluk deneyimi yaşayan bireylerin yoksulluğun neden olduğu utanma ve damgalanma duygularını nasıl tecrübe ettiklerini, sosyal yardım sisteminin onların utanma ve damgalama duygularında ne derece etkili olduğunu ve onların gözünden toplumsal hayatta karşılaştıkları damgalama olgusunu araştırmaktır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamızın kapsamını Tekirdağ'ın merkez ilçesi konumunda olan Süleymanpaşa İlçesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda Süleymanpaşa Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan yardım alan 25, Süleymanpaşa Belediyesi Dosteli Aşevinden sıcak yemek alan 4 ve yoğunlukla yoksulların oturduğu 3 mahallenin muhtarı olmak üzere toplam 32 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda yapılan görüşmelerin 5'i Vakıf görevlilerince yapılan hane ziyaretlerine

katılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Aşevinden sıcak yemek alanlarla yapılan görüşme ise dağıtım yapan Aşevi personeli ile dağıtımlara katılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Muhtarlarla yapılan görüşmelerin 2'si muhtarlıklarda 1'i Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Analizi

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yöntem, gerçekte araştırmacının farkında olduğu fakat derinlemesine yeterli bilgiye sahip olmadığı olguları araştırmak için kullanılan bir yöntemdir. Fenomenolojik araştırmada araştırmacının esas görevi doğrudan elde ettiği deneyim ve verileri betimlemek, analiz etmek ve yorumlamaktır (Schrag, 2006: 206). Araştırmada verilerin toplanması görüşme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme yöntemi, araştırmaya katılanlara sorulan açık uçlu sorular vasıtasıyla, araştırılan konu hakkındaki düşüncelerini ve gözlemlerini belirlemek suretiyle veri toplama esasına dayanmaktadır (Kozak, 2017: 89). Görüşme yöntemi yapılandırılmış görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme ve yapılandırılmamış görüşme olarak üç farklı şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Araştırmamızda belirlenen sorular dışında da görüşlerin beyan edilebileceği öngörülerek yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında katılımcıların müsaadeleri doğrultusunda ses kayıtları alınmıştır. Ses kayıtlarının alınmasına müsaade etmeyen 2 muhtar katılımcının görüşmeleri ise not tutmak suretiyle yapılmıştır. Verilerin analizinde araştırma konusu olguları tanımlayabilmek ve temaları ortaya çıkarabilmek için betimsel analiz yöntemi kullanılmış, bu yöntemin genel özelliği doğrultusunda, sık sık görüşmeci ifadelerinden alıntılara başvurulmuştur. Verilerin analizinde öncelikle ses kayıtları çözümlenerek metin dosyası haline getirilmiştir. Metin dosyasında ve görüşmeci notlarında araştırma olgusunu ve kapsamını içeren her kelime, cümle ve paragraf tespit edilerek benzer ifadeler bir araya getirilerek kodlar oluşturulmuştur. Analiz süreci boyunca veriler birçok kez tekrar okunmuş, farklılıklar ve benzerlikler sürekli karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Kişisel Damgalama ve Utanma: Yoksulluğu Kabullenmek

Araştırmamızda merak ettiğimiz konuların başında bireylerin yoksul olmaktan dolayı utanıp utanmadıkları gelmekte idi. Bu çerçevede sorduğumuz ”yoksul olmaktan utanıyor musunuz?” şeklindeki soruya araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu utanmadıklarını beyan ettiler. Katılımcılar durumlarını “utanma” kelimesinden ziyade kendilerini daha fazla oranda “değersiz hissetme”, “çekinme”, “korku”, “dışlanma” ve “yalnızlık” kelimeleri ile ifade ettiler. Bu durum, bireylerin kendileri ya da toplum tarafından oluşturulan hedefleri ya da beklentileri yerine getirememenin neden olduğu psikolojik etkileri tanımlayan genel bir söylem yapısına işaret etmektedir (Chase ve Walker, 2012: 743). Diğer yandan yoksulluklarını kabul etmekle birlikte bu durumun kendi kusurları olmadığı, bunun bir kader ve Allah’ın bir takdiri olduğu yönündeki kabulleniş dikkate değer bir şekilde yaygındı. Bu durumu katılımcılar şöyle ifade ettiler;

Yoksulluk Allaktan yani diyorum. Fakirlik ne yapayım elimden bir şey gelmez ki (G 21 Kadın).

Ben yine hep şükürleyim ben hep şükrediyorum ne bileyim... Bak bu şey zengindir de demiyorum. Ben hep ahireti düşünüyorum Cennetini versin Rabbim bana (G 20 Kadın).

Yoksul olmaktan utanç duymuyorum, Allah’ın vermiş olduğu bir şey yani sonuçta (G 27 Erkek).

Bu durum yoksulluğun sosyo-psikolojik nedenlerini açıklamak için kullanılan “yükleme kuramı” ile açıklanabilir. Kuram; toplumsal olayların açıklanmasında bireylerin sebep sonuç ilişkisi içerisinde iki olay arasındaki algılarını açıklamaya çalışır (Gürses, 2008: 361). Bu çerçevede kadercilik olarak adlandırılan bu kabulleniş yoksul bireylerin, yoksulluğun nedeni olarak kaderi ya da şanssızlığı görme eğiliminde olma halini ifade etmektedir (Kayaoğlu, 2003: 223). Bireyler böylece kendi kusurları dışında tecrübe ettiklerini düşündükleri yoksulluk koşullarını değiştirmenin mümkün olmadığı kabulü ile bir dış gerekçe olarak kaderci yaklaşımlara sığınmaktadır (Macit, 2014: 110). Yoksulluğun bu şekilde dini değerlerle açıklanmaya çalışılması,

aynı zamanda yoksul bireylerin yoksulluk halini kabullenmelerine neden olmaktadır. Kendilerinden kötü durumda olanların olduğunu düşünmekte ve durumlarına şükretmektedirler. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

Utanmak mı? Niye utanayım rabbim sağlık, hoşluk saat versin yani. Mesela ben halime şükrediyorum benden daha düşkünleri var mesela karşı tarafa baktığım zaman diyorum ki o benden düşkün ya ben diyorum ki Allah'ım sana hamdolsun benden düşkünleri de varmış. Halime yine şükür ediyorum (G 20 Kadın).

Katılımcıların önemli bir kısmı yoksul olmaktan utanmadıklarını beyan etseler de konuşmalarımız esnasında beden dilleri ve ses tonları değişmekte, bakışlarını kaçırmakta, zaman zaman ağlamaklı bir ses tonuyla bazen de ağlayarak durumlarını açıklamaya çalışmaktadırlar. Pek çok görüşmeye, katılımcının ağlaması ya da konuşamayacak durumda olmasını hissetmemiz nedeniyle ara vermek zorunda kaldık. Görüşmemiz esnasında sürekli ağlayan bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etti; “Ağlamak istemiyorum aslında, bunu zayıflık görüyorum. Kendimi daha iyi ifade edebilirim ama işte her konuda böyle (28 Kadın)”. Ancak katılımcıların hemen tamamı çocuklarının utandığından bahsetti. Yoksulluktan en çok utananların çocuklar olduğu yönünde pek çok ifadeyle karşılaştık. Çocuklarının arkadaşlarından utandıkları bu nedenle de onlarla iletişimlerinde sorunlar yaşadıklarını beyan ettiler. Çocuklar yoksulluklarının farkındalar ve bunu sosyal ortamlardan kendilerini uzaklaştırarak gizleme çabası içindeler. Bu, utanma ve damgalanma olgusunu araştıran pek çok diğer çalışma ile de uyumlu bir durum. Diğer yandan çocuklar, yaşlarından beklenmeyen bir olgunluk düzeyindedir. Bir katılımcı çocuğunun davranışını şu şekilde ifade ediyor; “13 yaşında kızım var acıktım ben diyemiyor. Çünkü biliyor yok olduğunu (G 11 Kadın)”. Yoksulluk deneyimi yaşayan çocuklar, aile bireyleri içerisindeki dayanışma ile durumlarını kabullenmeye çalışsalar da özellikle okul ortamında arkadaşları ile aralarındaki keskin farklar bir utanç kaynağı olabilmektedir. Bu durum daha çok yoksul çocukların, kıyafet, beslenme çantası, cep harçlığı ve sosyal etkinliklere katılamamaktan kaynaklandığı değerlendirilmektedir (Walker, 2013: 11). Katılımcılar özellikle okula giden çocuklarının akranları gibi giyinememeleri, cep telefonuna sahip

olamamaları ve yeterli harçlıkları olmamaları nedeniyle onlarla birlikte sosyal aktivitelere katılamamalarından dolayı utandıklarını, bu nedenle de arkadaş edinmedikleri ve kendilerini onlardan soyutladıklarını beyan ettiler.

Rahat olamıyor okulda öğretmenlerine kendini rahat ifade edemiyor. Ondan sonra geliyor çocuk evde bana diyor ki ay anne nereye kadar böyle gidecek... Lise ikiye gittiği için kendini çekiyor arkadaş ortamına girmiyor (G20 Kadın).

İşte anne arkadaşım şunu aldı ben alamadım anne arkadaşımın cep telefonu var benim yok öyle şeyler söylüyor tabi (G21 Kadın).

Özellikle kız çocuğu daha çok yapıyor? Pazara bir sene oldu gitmiyoruz. (G17Kadın)

Herkesin kıyafeti alınmıştı sonra okuldan yardım edildi kıyafet konusunda. Oradan yardım alınca rahatladık. Bana bir şey söylemiyor ama ben anlıyordum. Biraz buruk geliyordu okuldan. Mesela anne diyordu arkadaşımın beslenmesinde her şey tamamdı benim eksikti diyordu(G 10 Kadın).

Bu durumun aynı zamanda çocukların akademik başarısını da etkilediği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu bulgu, damgalanmış bireylerin öz saygı, sağlık ve akademik başarılarının diğer bireylere göre daha düşük olduğu yönündeki araştırmalarla da uyumludur.

Üçüncü sınıfa gidiyor daha hala kelime öğrenemiyor. Öğretmenini değiştirdik. Mesela şu an ki öğretmeni daha iyi ilgileniyor. İçine atıyor her şeyi içine kapanıyor. Toplumun dışında hissediyor açılmıyor (G 18 Erkek).

Görüşmeye katılanlara sordüğümüz yoksulluğun kendilerine ne hissettirdiği yönündeki sorulara verilen cevaplar, yoksulluğun bireyler üzerinde önemli psiko-sosyal etkilerine işaret etmekteydi. Katılımcıların hemen tamamı, bu durumun kendilerinde, çocuklarına ve ailelerine bakamama korkusu yarattığı, bu korku ile sürekli huzursuzluk içerisinde oldukları, toplum içinde kendilerini rahatsız hissettikleri, mahcubiyet yaşadıkları ve sürekli toplumdan uzaklaşma çabası içerisine girdiklerini anlattılar. Anlatılanlar yoksulluğun özgüven eksikliğine, depresyona ve dışlanma duygularına yol açtığı yönündeki araştırma sonuçları ile benzeşmektedir. Bu durum yoksul bireylerin “diğerlerinin” onları yargılaması korkusuyla kendilerini toplumdan çekmelerine bir anlamda tecrit etmelerine neden olmaktadır. Katılımcılar bunu şöyle ifade ettiler;

Mesela ben bir otobüse bindiğimde çok konuşamıyorum. İneceğim yeri söyleyemedim. Ne bileyim konuşamıyorum (G16 Kadın).

3 aydır durumdan dolayı psikolojim alt üst oldu. İnsanlardan uzaklaşıyorum, gidiyorum sahilde oturuyorum(G 7 Erkek).

Ah! Topluma giremiyorum. Ben kendim giremiyorum. Eskiden kalabalığı çok seviyordum muhabbeti artık soruyorum ev kalabalık mı, arkadaşlarım çağırıyor beni kalabalıksa giremiyorum (G 17 Kadın).

Mesela toplumda olsam konuşmak bile istemiyorum. Bilmiyorum sanki onlar daha farklı gibi benden (G 16 Kadın).

Gözlemlerimizde özellikle annelerin kendileri bu sorunları yaşasalar da aslında çocukları için çok daha fazla endişe içinde olduklarını gözlemledik. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etti;

Neden korkuyorum biliyor musunuz hocam? Artık çocuklarıma bakamayacağım diye korkuyorum. Bir korku aldı beni, yapamayacağım (G 17 Kadın).

Sosyal Damgalama: Yoksulluk Kokuyor

Yoksulluk damgası altında olduğunu düşünen katılımcıların birçoğu yoksulluklarının onların topluma tam olarak katılmalarını engellediğinden, geleneksel ve kültürel faaliyetlerden uzaklaştırdığından ve bu durumdan dolayı yaşadıkları utançtan bahsetti. Sıklıkla toplumsal etkinliklere katılmakta zorlandıklarını, hatta yoksul oldukları için kendilerinin düğün, sünnet vb. toplantılara ya davet edilmediklerini ya da “yarım ağızla” davet edildiklerini beyan ettiler. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etti “*mesela bizde taki olayı var. Biliyor senin takmadığını çağırılmaz bile. Gel düğüne o kadar. Yarım ağızla çağırıyor (G 11 Kadın)*”. Bu tür sosyal faaliyetlere davet edilseler bile hediye götüremedikleri için kendilerinin de gitmek istemediğini ifade ettiler. Özellikle aile arasında gerçekleştirilen düğün, sünnet gibi eğlencelerde hediye götürmenin gelenek olarak algılandığı durumlarda yoksullar ya bu davetlere katılmamakta ya da katılsa bile hediye verememenin utancını yaşamaktadır. Utanç duygusunu yaşamamak için kendilerini sosyal hayattan ya kısmen ya da tamamen geri çekme davranışı içerisine girmektedirler.

Herkes altın asar ben o altın asamıyorum mahcup durumda kalıyorum anlatabiliyor muyum? Çekiniyorum (G 20 Kadın).

Benim yakın köylüm hem aile dostum buradan birkaç gün önce 5 Ocak'ta 6 Ocak'ta düğünleri vardı, katılamadım. Gidip de ben para takmadığım zaman kendimi suçlu hissederim. Utanmış mı hissedersiniz? İkisini de. Ben gittiğim zaman kendimi suçlu hissediyorum ve takmadığım zaman da utanırım (G 18 Erkek).

Araştırmamızda tespit ettiğimiz bulgulardan bir diğeri de yoksulların toplum içine girmekten çekinmeleri, dolayısıyla kendilerini toplumundan dışlamaları idi. Sosyal izolasyon olarak değerlendirilebilecek bu durum, her ne kadar yoksulluğun maddi unsurlarına dayandırılrsa da gerçekte yoksul olmanın bireyler üzerinde neden olduğu mahcubiyet, yetersizlik ve başarısızlık duygusunun ön planda olduğu görülmektedir. Sosyal izolasyona neden olan en önemli unsur ise yoksul insanların kıyafetlerinin diğerlerinden farklı olduğu düşüncesi yatmaktaydı. Dış görünüş ve kıyafetler fiziksel iyilik açısından önemli olduğu kadar bireylerin öz saygıları açısından da önemli olduğu kabul edilmektedir. Narayan ve arkadaşları tarafından yapılan “yoksulların sesi” araştırmasında giysilerin saygı ve utanç düzeyi üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bulgaristan'da yoksul insanların kıyafetleri nedeniyle dışarı çıkmadıkları, arkadaşları ile karşılaşmaktan çekindikleri tespit edilmiştir. Kırgızistan'da yoksul bir ailenin çocuğu yardım kıyafeti giydiği için arkadaşlarının ona dilenci demesi nedeniyle okula gitmeyi reddettiği kaydedilmiştir (Narayan, vd., 2000: 39). Araştırmamıza katılanlar, her ne kadar bu konuda doğrudan bir dışlanmayla karşılaşmasalar bile karşı tarafın böyle hissettiğini düşünmekte. Chase ve Walker (2012)'ın araştırmasında vurgulandığı gibi “Evet, yoksulluk kokuyor”. Katılımcılar kıyafeti, sosyal kabulün ve utanma duygusunun ortadan kalması için ön koşul olarak görmekte. Bu durumu katılımcılar şöyle ifade etti;

Mesela hastaneye gidiyorsun. Yani orada bile daha iyi giyinik olduğumda doktorlar bile daha ilgili olurlar diye düşünüyorum. İyi giyinik olduğunda seninle daha iyi ilgilenirler diye düşünüyorum. (G 16 Kadın).

Üzerimdekiler bir ölünün. Ölmüş bana verdiler. İnsanlar sanki böyle bir canavarmış gibi bakıyor. Ben sanki bu dünyanın insanı değilim de uzaydan gelmişim gibi davranıyorlar (G 23 Erkek).

Bir katılımcı kıyafetlerinin iyi olamaması nedeniyle arkadaşları görmesin diye çocuğunun okuluna dahi gitmediğini şöyle ifade etti;

Okula gitmem lazım üstüm başım kir içinde çocuğumun arkadaşları var diye gitmiyorum mesela yani (G 21 Kadın).

Kadınlar ve erkeklerde farklı şekillerde gerçekleşse de her iki grup da utanç duygusundan ve diğer insanların kendilerini yargılamalarından kaçmak için sosyal ortamlara katılmamakta, ya da toplum içerisinde daha az görünür olduklarını düşündükleri yerlerde bulunmayı tercih etmektedirler. Kadınlar daha çok komşuları ile ilişkilerinde kendilerini sınırılıyorlar. Katılımcıların ifade ettiği pek çok durumda aslında komşularının kendilerini yoksul olmaları nedeniyle dışladıkları çok az örneğe rastladık. Anlatılanlar daha çok kadınların kendi yoksulluklarından utanmalarından kaynaklanan sorunlara işaret etmekteydi. Kadınlar komşularını ağırlamak zorunda kalmamak için onların davetlerine katılmıyorlardı. Onları ağırlayacak yeterli ikram malzemelerinin ve evlerinde onların sahip olduğu mobilyaların olmaması utanmalarına neden olmaktadır. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade ettiler;

Bir arkadaşım mesela sana gelmek istiyorum diyor oturmaya gelmek istiyorum diyor. Ben çekiniyorum evime davet edemiyorum anlatabiliyorum mu (G 20 Kadın).

Dünürüm var benim gidemiyorum kek, poğaçaya yapıyor. Bana geldi geçen gün ben hiçbir şey yapamadım utandım mesela(G 11 Kadın).

Onlarda gelip gitmiyor bende gitmiyorum onlara. Yoksul olduğumdan utanıyorum. Onların yaptıkları bir şeye karşı ben bir şey yapamıyorum (G 14 Kadın).

Yoksulluk nedeniyle komşularından utanmaya en çarpıcı örneği katılımcılardan biri şu şekilde ifade etti;

2 aydır makine bozuk. Elde yıkıyorum gece asıyorum süzülüyorlar kimseye demiyorum. İyicene psikolojim bozuldu (G 11 Kadın).

Erkekler ise yoksulluk ve özellikle işsiz olmaktan dolayı kendilerini toplumdan uzaklaştırmaktadır. Arkadaşları ile sosyalleştikleri ortamlara gitmiyorlar, yalnız kalmayı tercih ediyorlar.

Ortama giremiyorsun ki zaten kaçırıyorsun. Ya şimdi cebimde olmayınca o adamla oturup bir çay söylerken bile çekiniyorum acaba ben mi vereceğim o mu verecek çelişki içine giriyorsun. Kaçırıyorsun, gidemiyorsun (G 22 Erkek).

Tabii tabii rahatsız oluyorum. Sonra kalkıyorum masadan gidiyorum evime. Yoksulluktan yani, parasız, işsiz (29 Erkek).

Bazen görüyorum arkadaşları kafamı çeviriyorum. Cebimde çay parası olmuyor çünkü (G 12 Erkek).

Yoksul bireyler, toplumda diğerlerinin kendilerini sözlü ya da bedensel ifadelerle dışladıklarını düşünmektedirler. Bu nedenle sosyal ortamlarda yoğun bir şekilde utanma duygusu yaşamaktadırlar. Anlatılanların pek çoğunda aslında “diğerleri” olarak adlandırdıkları bireylerin onları küçümseyen yönde bir ifadesinin olmadığını gördük. Ancak yoksullar onların bakışlarından, davranışlarından ve yüz ifadelerinden kendilerini aşağı gördüklerini düşündüklerini ifade ettiler.

Mesela bir yere gidiyoruz insan ayrımcılığı oluyor. Kaçırırlar... Mesela sen geldiğim bir yerde onlar durmuyor... Mesela giyme tarzından anlıyorlar bir şekilde (G 19 Kadın).

Yoksul olduğun için seni hakir görüyorlar. Ben temizliklere gidiyorum genellikle. Gittiğimizde orada hor görüyorlar. Daha fazla eziyorlar yoksullar diye. Şimdi sen muhtaç olduğun için seni daha hakir görüyorlar. Mesela bir ücret bile talep ettiğinizde sen muhtaç olduğun için o ücreti vermek istemiyorlar. Daha az ücret veriyorlar (G 10 Kadın).

Kurumsal damgalama

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda yaptığımız görüşmelerde yardım istemek için gelenlerin büyük bir çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördük. Gözlemlerimizde dikkatimizi çeken bir durum, kadın ve erkeklerin Vakıf içerisindeki tutumları oldu. Kadınlar genellikle yanlarında çocukları ile birlikte gelmekte, yetkililerle görüşmek için beklerken ya da form doldururken diğer yardım isteyen kadınlarla konuşmakta, rahat tavırlar sergilemekteydi. Erkekler ise çok fazla konuşmamakta daha tedirgin bir ruh hali içerisindeydi. Görüşüğümüz kadın ve erkeklere Vakfa gelip yardım istemekten utanıp utanmadıklarını sordüğümüzde kadınlarda utananların sayısının çok az

olduğunu erkeklerde ise görüştüğümüz tüm katılımcıların bu durudan utanıldığını tespit ettik.

Gençliğimden utanyorum. Yerin dibine giriyorum. Yapacak bir şeyim yok (G 30 Erkek).

Şimdi bakıyorum benim gibi bir sürü insanın ihtiyaçları var sahibi geliyor. Herkes mesela işi var mesela sizi masada oturuyorsunuz bir işiniz var. Burada herkesin bir işi var işte güvenlik var bundan benim işim yok diye utanyorum (G36 Erkek).

Utanmıyorum burada devlet veriyor. (Hiç kimsenin cebinden çıkmıyor) Devlet mecburdur bize bakacak. Komşularımdan başkalarından istediğimde utanyorum ama devletten utanmıyorum. Bize bakmak zorundular (G32 Kadın).

Burası hep boş olsun istiyordum yani bizim mahalleden biri olmasın diye kınyorlar bazı insanlar (G 35 Kadın).

Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı görevlileri ile yardım talep edenlerin evlerine yapılan ziyaretlerde ev sahibi kadınlarla yapılan görüşmelere katıldık. Yardım talep eden kadınların ev ziyaretlerinden genel olarak şikâyetçi olmadıklarını gözlemledik. Gözlemlediğimiz bir durum, kadınların yardım alabilmek için durumlarını olduğundan daha kötü gösterme çabası içerisine girmeleri idi. Gittiğimiz 5 evin tamamında bir evde olması gereken beyaz eşyalar ve mobilyalar vardı. Oturdıkları evler görece iyi durumdaydı. Vakıf görevlilerine bu durumu sorduğumuzda bir vakıf görevlisi” *gittiğimiz hanelerin %90’i durumunu abartmakta, %70’i de yalan söyleyerek gelirini daha düşük göstermeye çalışmakta*” şeklinde beyanda bulundu. Görüşmelerde aile ziyaretlerinden rahatsız olup olmadığını sorduğumuz ev sahipleri genel olarak bundan şikâyetçi değillerdi. Komşularının bu durumu bilmesinden rahatsız olup olmadıklarını sorduğumuzda ise *“herkes bizim gibi bunda utanılacak bir şey yok”* şeklinde ifadelerle karşılaştık. Edindiğimiz intiba ise bu ailelerin daha çok yardım isteme prosedürlerini bilen, görece eğitim düzeyi yüksek aileler olduğu idi. Fakat yine de ev ziyaretinden şikâyetçi olan bir katılımcı bu durumdan rahatsız olduğunu şu şekilde ifade etti;

Niye araştırıyorlar ben zaten anlatıp duruyorum yani işte fakirim şöyledir böyledir söylüyorum yani. Söylüyorum niye söyleyemiyim her şey Allaktan.

Hayır, yani niye geliyorlar niye araştırıyorlar neden araştırıyorlar zengin miyim ben yalan mı söylüyorum. Gelsin baksın buyursun baksın gelsin (G 38 Kadın).

Sosyal yardımlar içerisinde yoksul bireyleri en çok görünür kılan aynı yardımların dağıtımı biçimidir. Aynı yardımlar genellikle yoksul hanelere görevliler tarafından götürülmekte, bu nedenle de bu hanelerin yoksul haneler olarak damgalanmasına neden olmaktadır. Bu durum, sosyal yardım sistemin kendisinin de başlı başına sosyal damgalanmayı arttırmaya, yoksul bireylerin kendilerini daha fazla izole etmelerine ve toplumdan uzaklaşmalarına neden olabileceğini göstermektedir. Özellikle seçici sosyal yardım sistemlerinin yardım alanların sosyal statülerinin artmasından ziyade, sosyal eşitsizliklerin daha da belirgin hale gelmesine sebep olarak “damgalanma” etkisi yarattığı değerlendirilmektedir (Danson vd., 2012: 3). 18 yaşındaki bir katılımcı tarafından bu durum şu şekilde ifade edildi;

Evet, kömür yardımı geliyor. Kendimi mutlu hissettim önce. Çünkü ailem hani ihtiyacımız var sonuçta yardım gelmiş. Biraz da üzüldüm yani. Sonuçta mahalle hani mahalleye geliyor. Seni görüyorlar sizin eve geldiğini. Ya poşetlerin üzerinde parayla satıl alınmaz falan yazıyor zaten. O bile rahatsız ediyor: Her şeyden herkesten gizli yani haberdar olmadan kimsenin yapardım yani. Yani hani durumları belli olmasın diğerleri tarafından küçük düşmesinler diye (G32 Kadın).

SONUÇ

Yoksulluğu yalnızca gıda ve zorunlu tüketim maddelerine erişmekte yaşanan zorluklar olarak görmek, yoksulluk olgusunu tam olarak açıklayamamaktadır. Bu kapsamda, sosyal bir varlık olan insanın, yalnızca fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamaması olarak yoksulluğu ele alan yaklaşımlar eksik kalmaktadır. Daha bütünsel bir yaklaşımla yoksulluğu, temel ihtiyaç maddelerine erişememenin bireyler üzerinde sebep olduğu fizyolojik sorunlar kadar, onların toplumla bütünleşmesini engelleyen, sosyal dışlanma ve sosyal izalasyon olgusunu arttıran bir kavram olarak ele almak yoksulluk olgusunu anlamak için önemlidir.

Bu çalışmada yoksulluğu tecrübe eden bireylerin yaşadığı utanç ve damgalama duyguları kurumsal, sosyal ve bireysel boyutları ile incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarını bütün yoksullar için genelleymesek bile Türkiye’de

bireylerin yoksulluğu kabullenmeleri, utanma ve damgalanma duygularını daha az hissetmeleri üzerinde dinin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Bireyler tevekkül içerisinde durumlarını Takdir-i İlahi olarak görmekte, şükretmekte ve ahirette mutlu olacakları inancı ile kabullenmektedirler. Bu durum seçim esasına dayalı sosyal yardım sisteminin de başarılı bir şekilde yürütülmesinde kamu otoritelerinin işini kolaylaştırmaktadır. Zira yapılan yardımların gerçekte yoksul bireyleri daha görünür kılması, yoksullar arasında bir sorun olarak görülmemektedir. Diğer yandan yoksul aile çocuklarının utanma ve damgalanma duygusunu ebeveynlerinden daha fazla yaşadıkları bu araştırmanın sonuçları içerisinde değerlendirilebilir. Çocuklar özellikle okul ortamında akranlarından uzaklaşmakta, onlarla kaynaşmada sorunlar yaşamaktadırlar. Bu durum, geleceğin yetişkinleri olan çocukların, yoksulluk deneyimini utanma ve damgalanma duyguları ile birlikte yaşamaları nedeniyle, toplumsal bütünleşmelerini ve yoksulluk döngüsünü kırmalarını zorlaştıran bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Damgalama duygusunu ortaya çıkaran en önemli unsurlardan biri sosyal yardım sistemidir. Yardımların hak temelli bir yaklaşımla, asgari temel gelir desteği şeklinde sunulması, özellikle damgalanma olgusunun ortaya çıkmasını en az seviyeye indirgemektedir. Destek koşullarını sağlayan herkesi kapsama alan bu sistem, toplumsal aidiyet duygusunu artırmakta, sosyal dışlanma ve sosyal izolasyonu azaltmakta, paternalist ilişkilere dayalı bağımlılığın çözümlenmesine yardım etmektedir. Ancak ülkemizde de uygulanan seçici yardım sistemleri, yoksullara, yoksulluklarını belgelemeleri koşulu ile yardım yapmayı esas aldığından, damgalama ve utanma duygularının daha yoğun yaşanmasına neden olabilmektedir. Araştırmamızda da karşılaştığımız üzere yardım alabilmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına gelmek, yardım için gerekli belgeleri hazırlamak yoksulları toplumun geri kalanı nezdinde daha görünür kılarken, onların “yardım alanlar” olarak damgalanmasına yol açabilmektedir. Utanma ve damgalanma duygusunun en aza indirilmesi toplumsal bütünleşme ve sosyal içermenin sağlanması açısından önemli bir unsurdur. Bu nedenle sosyal yardım sisteminin yoksulları toplumda daha görünür kılacak bir yapıdan, sosyal politikanın hak temelli yaklaşımı esas alınarak çözümler üretmeye çalışmak, yoksullukla mücadelede daha bütüncül bir yaklaşım sergilemek adına önemli olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Barreiros, M. (2017). *Shame on you the Stigma of Social Welfare Benefits*. Lisbon: NOVA.
- Baumberg, B. (2016). The Stigma of Claiming Benefits: A Quantitative Study. *Journal of Social Policy Volume 45, Issue 2*, s. 181-199.
- Baumberg, B., Bell, K., Gaffney, D. (2012). *Benefits stigma in Britain*. London: Turn2Us.
- Branscome, N. R., Schmitt, M. T., Harvey, R. D. (1999). Perceiving Pervasive Discrimination Among African Americans: Implications for Group Identification and Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), s. 135-149.
- Chase, E., Walker, R. (2012). The Co-construction of Shame in the Context of Poverty: Beyond a Threat to the Social Bond. *Sociology* 47(4), s. 739-754.
- Fernando, D., Losada, H. (2002). The Selective Approach to Social Policy in Colombia During the 1990's . *BIEN 9.International Congress*. Geneva.
- Frost, D. M. (2011). Social Stigma and its Consequences for the Socially Stigmatized. *Social and Personality Psychology Compass* 5 (11).
- Gugushvili, D., Hirsch , D. (2014). *Means-Tested and Universal Approaches to Poverty: International Evidence and how the UK Compares*. CRSP Working paper 640.
- Gugushvili, D., Hirsch, D. (2014a). *Means-Testing or Universalism: What Strategies Best Address Poverty?* Leicestershire: Loughborough University.
- Günaydın, D. (2018). Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Ücretsiz Okul Yemeği: Tekirdağ İlkokullarında Bir Araştırma. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi Cilt 7 Sayı 18*, s. 360-395.
- Gürses, İ. (2008). Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17, sayı: 2*, s. 359-377.
- Hernanz, V., Malherbet, F., Pellizzari, M. (2004). *Take-Up of Welfare Benefits in OECD Countries: A Review of the Evidence*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 17 .
- Hill, K., Kellard, K., Middleton, S., Cox, L., Pound, E. (2007). *Understanding Resources in Later Life Views and Experiences of Older People*. Joseph Rowntree Foundation.
- Jo, Y. N. (2015). Psycho-Social Dimensions of Poverty: When Poverty Becomes Shameful. *Critical Social Policy* 33(3).

- Kayaoğlu, A. G. (2003). Sefaletin Psikolojisi: Yoksulluk Üzerine Kuramsal İlknotlar. *Kurgu Dergisi Sayı:20*, s. 219-230.
- Kent, G. (2016). Shattering the Silence: The power of Purposeful Storytelling in Challenging Social Security Policy Discourses of ‘Blame and Shame’ in Northern Ireland. *Critical Social Policy*, 36(1) .
- Li, M., Walker, R. (2018). On the Origins of Welfare Stigma: Comparing Two Social Assistance Schemes in Rural China. *Critical Social Policy 2018*, Vol. 38(4), s. 667–687 .
- Lister, R. (2004). *Poverty and Social Justice: Recognition and Respect*. Bevan Foundation.
- Macit, M. (2014). Yoksulluk, İnsan Onuru ve Din. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 41*, s. 101-116.
- Major, B., O’Brien, L. T. (2005). The Social Psychology of Stigma. *Annu. Rev. Psychol.* 2005. 56, s. 393–421.
- Kozak, M. (2017). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri* (3. Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Narayan, D., Chambers, R., Shah, M. K., Petesch, P. (2000). *Voices of the Poor Crying Out for Change*. New York: Oxford University Press.
- Oravec, R., Hárđi, L., Lajtai, L. (2004). Social Transition, Exclusion, Shame and Humiliation. *TORTURE Volume 14, Number 1*.
- Pattison, S. (2000). *Shame : Theory, Therapy, Theology*. Cambridge University Press.
- Reeder, G. D., Pryor, J. B. (2007). Dual Psychological Processes Underlying Public Stigma and the Implications for Reducing Stigma. *Mens Sana Monographs*, Vol. 6(1).
- Reutter, L. I., Stewart, M. J., Veenstra, G., Love, R., Raphael, D., Makwarimba, E. (2009). “Who Do They Think We Are, Anyway?”: Perceptions of and Responses to Poverty Stigma. *Qualitative Health Research Volume 19 Number 3* .
- Reyles, D. Z. (2007). *The Ability to go About Without Shame: A Proposal for Internationally Comparable Indicators of Shame*. OPHI Working Paper NO. 03.
- Schrag, C. O. (2006). Heidegger Felsefesinde Fenomenoloji, Varlıkbilim ve Tarih. (Serdar Şen, Çev). ÇTTAD,V/13, 205-215.
- Sen, A. (1983). Poor, Relatively Speaking. *Oxford Economic Papers, New Series*, Vol. 35, No. 2. 153-169.

- Sen, A. (1995). The Political Economy of Targeting. *Public Spending and the Poor: Theory and Evidence*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Manila: Asian Development Bank, Social Development Papers No. 1.
- Simmons, L. A., Yang, N. Y., Wu, Q., Bush, H. M., Crofford, L. J. (2015). Public and Personal Depression Stigma in a Rural American Female Sample. *Archives of Psychiatric Nursing* 29 , s. 407–412.
- Slater, R., Farrington, J. (2009). *Targeting of Social Transfers: A Review for DFID*. Overseas Development Institute.
- Stets, J. E., & Turner, J. H. (tarih yok). Duygular Sosyolojisi El Kitabı: 2. Cilt. Kitap İncelemesi: Ayşenur Merve Şafak Uzun.
- Stubera, J., Schlesinger, M. (2006). Sources of Stigma for Means-Tested Government Programs. *Social Science & Medicine* 63 , s. 933–945.
- Sutton, E., Pemberton, S., Fahmy, E., Tamiya, Y. (2014). Stigma, Shame and the Experience of Poverty in Japan and the United Kingdom . *Social Policy and Society*, vol. 13, no. 01, s. 143-154.
- Walker, R. (2014). The Shame of Poverty. *University Of Oxford Annual Review 2013/14*.
- Walker, R. (2014a). *The Shame of Poverty*. Oxford Scholarship Online.
- Walker, R., & Chase, E. (2015). Shame, Stigma and Policy Effectiveness. *4th Conference of the Regulating for Decent Work Network*. Geneva.
- Walker, R., Kyomuhendo, G., Chase, E., Choudhry, S., Gubrium, E. K., JO, Y. N., vd. (2013). Poverty in Global Perspective: Is Shame a Common Denominator? *Journal of Social Policy* 42(02).
- Walton, O. (2011). *Helpdesk Research Report: Self-esteem, Shame and Poverty*. Governance and Social Development Resource Center.
- World Bank Group. (2001). *What the Poor Say* . World Bank.